

JAK SE ZMĚNILA NAŠE OFTALMOLOGIE OD DOB VYDÁNÍ PRVNÍHO ČÍSLA ČASOPISU ČESKOSLOVENSKÁ OFTALMOLOGIE (OSOBNÍ POHLED)

Prof. MUDr. Pavel Rozsival, CSc., FEBO

Oční klinika Fakultní nemocnice v Hradci Králové a Lékařské
fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové

V polovině srpna roku 2023 mě paní doc. Pitrová požádala o příspěvek při příležitosti 90 let od vydání prvního čísla časopisu s uvedeným titulem. Moje sdělení si neklade za cíl podat podrobnou zprávu o rozvoji očního lékařství od 30. let minulého století do současnosti. Nejenom pro krátkost času, ale hlavně proto, že to ani není v tomto formátu možné. Nestačila by asi ani trilogie na stručný popis vývoje našeho oboru za tuto dobu. Je proto mým osobním pohledem. Prosím laskavého čtenáře/čtenářku o shovívavost při čtení mého zamyšlení a subjektivního pohledu na dění, kterého se více jak polovinu této doby účastním.

Do oftalmologického světa jsem vykročil v roce 1974, kdy jsem nastoupil na oční kliniku v Hradci Králové. Moje první krůčky v oboru vedla paní prim. MUDr. R. Jebavá.

Základní učebnice (prakticky jedinou dostupnou v té době) byla učebnice **Základy očního lékařství** autorů akademik J. Kurz a spolupracovníci, Státní zdravotnické nakladatelství, n.p. Praha z listopadu 1958, v rozsahu 518 stran, v ceně vázaného výtisku 43 Kčs. Je to již třetí vydání, první vyšlo v roce 1949. V předmluvě ke 3. vydání akademik J. Kurz píše: „I v tomto vydání knihy je látka koncipována stručně, rozhodně se nevyčerpávají poznatky našeho oboru v plné šíři ...“ Tato slova je možné předeslat před každou knihou o očním lékařství dodnes.

V úvodní kapitole, věnované historickým poznámkám, akademik Kurz uvádí: „Rušný a rychle se stupňující vědecký život se koncentruje r. 1926 do Čs. Oftalmologické společnosti, a tím je dáno našemu očnímu lékařství široké fórum, na kterém se porovnávají výsledky vědeckého výzkumu a tvoří páteř dalšího vývoje. Viditelným echem tohoto dění se tehdy stal **Oftalmologický sborník**, jehož první ročník byl vydán už v roce 1926. Později se tato prvotní publikační forma odborných prací mění a roku 1933 vzniká periodický časopis **Česko-slovenská Oftalmologie**, bohatý zdroj poučení a pobídka intenzivního vědeckého bádání.“

Krátce nato však časopis přestal vycházet (v souvislosti s druhou světovou válkou) a opět znovu ožívá v roce 1948. Po osvobození se na vzkříšených fakultách v Praze a Brně obnovil čilý pracovní ruch. V tomto rozmachu vznikají brzy i další univerzity s očními klinikami: v Praze se buduje ješ-

tě v revolučních květnových dnech II. Oční klinika a krátce nato se zakládají kliniky v Olomouci, v Hradci Králové a v Plzni. V roce 1950 se zřizuje oční klinika v Košicích; je to druhá oční klinika na Slovensku. První oční klinika vznikla v Bratislavě v roce 1919, na kterou byl z Prahy povolán prof. Roman Kadlický, a v roce 1921 klinika v Brně, kam odchází z Deylovy školy prof. Bohuslav Slavík.

Oftalmologie si mne však našla již při mém narození v roce 1950, kdy jsem přišel na svět za dramatických okolností v porodnici v Chebu. Moji rodiče končili studia medicíny na Lékařské fakultě v Praze (tzv. Lucerna ročník) a v době blížícího se porodu se moje maminka snažila najít pomoc v Sokolově, pak Karlových Varech, a nakonec jsem se narodil v Chebu. Porod byl obtížný, dítě téměř oběšené na pupeční šnůře, primář nikde a lékařka, která měla službu viděla, že je zle. V té době operativní porod, tak běžný dnes, prakticky nepřicházel v úvahu. Podala tedy porodní kleště jakémusi mladému absolventovi, který byl v této odlehle nemocnici na gynekologicko-porodnické stáži a nikdy nic takového nedělal (ani potom). Kupodivu se mu tento zákrok podařil, rodící se dítě zachránil a nijak jej nepoškodil. Ani on ani já jsme netušili, že se ještě někdy setkáme. Stalo se to až po 27 letech při mé atestaci prvního stupně z oftalmologie. Jeden z členů komise, kterou tehdy vedl pan doc. Michal, se začal zkoušeného vyptávat na osobní věci, které v žádných dotaznících nebyly. Viděl, že mne, připraveného na zkoušku z očního lékařství, poněkud vyvádí z konceptu, a tak se „přiznal“ k tomu, že mne před 27 lety přivedl na svět. Tím členem komise byl MUDr. J. Jeřábek, oftalmolog pracující na IPVZ. Člověk, se kterým jsem v dalších letech měl velmi hezký vztah, pokládal jsem jej za svého „druhého“ otce. K oftalmologii mne však možná také přivedly procházky s jedním z mých dědečků, který byl vysoký myop a mnoho neviděl, proto jsem s ním chodíval na procházky a vodil jej za ruku. Také jedna z mých babiček a pak i maminka měly glaukom, ten mne začal zajímat již na začátku mé oftalmologické dráhy a zabývám se jím dodnes.

Pro demonstraci rozvoje v očním lékařství si dovoluji několik citací ze zmíněné Kurzovy učebnice **Základy očního lékařství** a ponechám na laskavém čtenáři/čtenářce, aby

si udělali svůj závěr, jak jsme od té doby pokročili v péči o naše pacienty.

Na str. 308 je kapitola „Degenerativní afekce cévnatky“, která zabírá cca 2/3 stránky. Citace: „Nepřehlížíme-li k atrofii cévnatky při zánětlivých chorobách chorioidey, vzniká největší procento degenerativních procesů sekundárně. Jsou to buď sklerotické změny kapilární sítě (*sclerosis vasorum chorioideae*) nebo poruchy tkáňové výživy z jiné příčiny, avšak i tehdy je hlavním momentem primární poškození cév. První změna je příznačná pro stáří a proti ní skutečně není léků. Proces začíná cystoidní degenerací sítnice i cévnatky v areálu žluté skvrny – *vitium maculae luteae senile* – a ohlašuje se metamorfopsií, která vadí již od počátku, nejvíce při čtení a jiné drobnější práci do blízka. V makulární krajině se nakupí pigment, někdy se najdou i drobnější šedožlutavá ložiska a často krevní výlevy. Periferní vidění není porušeno, ale pokles centrálního zraku je už od počátku dosti značný pro zvětšující se centrální absolutní skotom.“ P.R. – kde je dnešní vyšetření OCT, antiVE-Gf terapie + léčba i tzv. suché formy VPMD, se současnými náklady přibližujícími se 1 mld. Kč?

Je zde i zmínka o změnách při glaukomu: „Žlutavý atrofický kroužek – *halo glaucomatosus* – kolem papily konturuje ji nestejně daleko a vidáme ho u chronického glaukomu, s progresí glaukomu je degenerace zřetelnější a zvětšuje se.“ P.R. – OCT zřetelného nervu a jeho okolí, vyšetření makuly atd.

Na str. 468 začíná kapitola „Chirurgie čočky“. Citace: „Při dnešní vybroušené operační technice katarakty zní téměř neuvěřitelně, že Jean Jaques Daviel navrhl teprve v roce 1745 princip jediné možné terapie zákalu čočky. Do té doby se operovalo reklinací, tj. luxací čočky do sklivce, byla to operace zcela nefysiologická. Operace zákalu čočky je

klasický příklad symptomatického léčení. Způsob operace se řídí věkem.“

Dominujícím způsobem operace byla intrakapsulární extrakce. Intrakapsulární extrakce je výkon jednorázový, nezbyvá po něm sekundární katarakta, takže není potřeba dodatečné discize. Druhou možností byla extrakapsulární extrakce, výhodou byla menší pravděpodobnost výhřezu sklivce, nevýhodou to, že se vniká do oka vícekrát, tím se zvyšuje možnost infekce, zejména u komplikovaných katarakt, např. u krátkozrakého oka s tekutým sklivcem. U komplikovaných katarakt nebo u neklidných nemocných nevystačíme s pouhým spojivkovým lalokem, nýbrž musíme se pojistit stehem. Druhý, nejdéle třetí den smí nemocný opustit lůžko a obvaz nahradíme tmavými ochrannými brýlemi. Nemocného propustíme z ústavního ošetřování za 10–14 dnů po operaci. Viz Obrázek 1: Obvaz a poloha pacienta po operaci.

Ještě krátce „Operace odchlípení sítnice“ str. 472. Citace: „Úspěšné léčení nebylo až do roku 1920 možné. Teprve toho roku upozornil Jules Gonin (profesor oftalmologie v Lausanne) nejen na důležitost trhliny při vzniku odchlípení, avšak zejména na to, že trhlina musí být uzavřena, má-li se sítnice přihojit. Princip operace: Sítnice se může přihojit tak, že v okolí trhliny vyvoláme zánět cévnatky. Zánětlivými pochody se přichytí sítnice na původní místo. Úspěch chirurgického léčení se odhaduje na 50–75 %. Záleží na velikosti, počtu a utváření trhlín, na rozsahu odchlípení a na době jeho trvání.“

„Léčení glaukomu“ (str. 357–359), citace: „Léčení glaukomu je vždy úkolem odborného lékaře, který může podle svých zkušeností rozhodnout o vhodné léčbě. Je přirozené, že nemocný touží vždy spíše po konservativní léčbě než operativní. Je úkol lékaře, aby správně rozhodl o vhodnosti léčby a hlavně, aby přiměl nemocného nevzrušujícím

Obrázek 1. Obvaz a poloha pacienta po operaci. Dle Kurz a spol. [1]

způsobem k zákroku v pravý čas. Každý operativní výkon ovšem má své riziko. Výsledky léčby glaukomů bývají lepší, operuje-li se dříve než později.“

V roce 2002 vyšlo v našem časopise Supplementum **Historie očního lékařství v Čechách, na Moravě a na Slovensku**, autorů S. Řehák a J. Řehák roč. 58, květen 2002, 96 stran. V tomto s nesmírnou pečlivostí zpracovaném díle najde zájemce detailní informace o vývoji v našem státě s ohledem na oftalmologii od založení Karlovy univerzity. V úvodu autoři píší: „Významný francouzský oftalmolog světového jména profesor Pierre Amalric napsal v roce 1996, že mladí oftalmologové jsou zaměřeni především na prudký rozvoj oboru v posledních několika letech a ignorují téměř vše, čeho bylo dosaženo v minulosti. Při této příležitosti je třeba zdůraznit, že znalost oboru ve vlastní zemi je nejen součástí kulturní úrovně, ale zvyšuje i pocit národní hrdosti, který v našich zemích nepatřil nikdy mezi prioritní charakterové vlastnosti.“

V supplementu je mj. podrobný popis jednotlivých očních pracovišť a osobností, které na nich pracovaly v Čechách i na Slovensku. Součástí je i složení redakčních rad časopisu Čs. Oftalmologie, později Česká a slovenská oftalmologie, od založení časopisu v roce 1933. Je zde také podrobný popis vzniku a činnosti naší Oftalmologické společnosti. Prof. Jan Deyl, zakladatel československé oftalmologie, připravoval založení Československé oftalmologické společnosti, ale jeho smrt 16. února 1924 mu zabránila tuto myšlenku uskutečnit. Deyl vycházel z ideje: „Seskupit československé oční lékaře ve vědecký a stavovský spolek, který by pečoval tiskem a slovem o rozvoj oftalmologie v naší vlasti.“ Tuto myšlenku však mohli uskutečnit až Deylovi žáci, kdy jeho nástupce profesor Lešer svolal na den 3. dubna 1926 ustavující valnou hromadu do posluchárny české oční kliniky. Za účasti 37 očních lékařů, mezi kterými bylo 6 žen, byl návrh na ustanovení společnosti jednomyslně přijat. Vejdovský odhaduje tehdejší počet očních lékařů v historických zemích a na Slovensku na 55. Předsedou společnosti byl zvolen profesor. O. Lešer.

Při svém založení v roce 1926 měla Čs. Oftalmologická společnost 37 členů (z toho 31 mužů – 84 % a 6 žen – 16 %). V roce 1999 měla jen Česká oftalmologická společnost 957 členů, tedy téměř 26krát více (z toho žen 696 – 73 %, a 261 mužů – 27 %). Změnil se tedy nejen výrazně počet členů společnosti, ale prakticky se obrátil počet mužů a žen v oboru ve prospěch žen. V současné době (2023) má Česká oftalmologická společnost 1198 členů, z toho je 922 žen (77 %) a 276 mužů (23 %).

Vývoj počtu lékařů pracujících v očním lékařství je uveden v Tabulce 1. Za poskytnutí údajů děkuji panu Ing. M. Vysoušilovi z Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR.

Tabulka 1. Změna počtu očních lékařů 1952–2020

rok	1952	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
lékaři – oftalmologie	279	404	462	625	814	1 080	1 255	1 279

Já sám jsem byl zvolen do výboru České oftalmologické společnosti v roce 1990, kdy předsedou byl tehdy prof. H. Kraus a od té doby jsem ve výboru společnosti nepřetržitě dosud. V letech 1997 až 2004 jsem byl jejím předsedou, pak další 4 roky místopředsedou.

Nelze bohužel připomenout v této publikaci ani zlomek těch, kteří se na rozvoji oftalmologie v našem státě podíleli. Nemohu však nevzpomenout prof. MUDr. J. Vanýska, který byl prvním přednostou hradecké oční kliniky, zaváděl keratoplastiky, elektroretinografii, oční ultrazvukovou diagnostiku a implantaci umělých nitroočních čoček. V roce 1953 vsadil první umělou nitrooční čočku do oka a byl tak jedním z prvních oftalmologů na světě a prvním u nás. Tato éra skončila záhadnou keratopatií u cca 10 % operovaných (tehdy neexistovala endoteliální mikroskopie ani viskomateriály). Bylo to v době, kdy publikaci odmítla uveřejnit jak Československá oftalmologie, tak sovětský Vestník oftalmologii a na dlouhá léta se přestala implantace nitroočních čoček u nás provádět. Obnovil ji až koncem 70 let prof. Izák v Banské Bystrici. Ty, kteří by se chtěli podrobněji seznámit s pozoruhodnou osobností prof. Vanýska, jeho osudy a pohledem na dění v naší společnosti i v Československu, odkazují na knížku **Prožil jsem zvláštní století**, J. Vanýsek, nakl. Albert 2007.

Zásadní rozvoj a změny v dosavadním poskytování oftalmologické péče i činnosti oftalmologické společnosti nastaly po roce 1989. Podrobně viz Supplementum Historie očního lékařství v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Až do roku 1991 fungovaly při výboru České oftalmologické společnosti komise, které vyvíjely různě intenzivní činnost. Bouřlivý rozvoj oftalmologie v devadesátých letech si vynutil osamostatnění některých subspecializací, a tak vznikly samostatné a svébytné společnosti:

- Česká kontaktologická společnost (ČKS), 1993, prezident MUDr. Pavel Rezek
- Česká společnost refrakční a kataraktové chirurgie (ČSRKCH), 1998, prezident prof. MUDr. Pavel Kuchynka, CSc.
- Česká strabologická asociace (ČSA), 1996, prezidentka prof. MUDr. Blanka Brůnová, DrSc.
- Česká glaukomová společnost (ČGS) 1998, kdy byl prezidentem přípravného výboru prim. MUDr. Petr Výborný, CSc., 1999 proběhla valná hromada, prezidentkou zvolena MUDr. Ivana Liehnová
- Česká vitreoretinální společnost (ČVRS) 2000, prezident MUDr. Jan Ernest
- Sdružení privátních očních lékařů České republiky 2000, předsedkyně MUDr. Magdalena Knajflová.

Tyto odborné společnosti odvedly nesmírnou a obdivuhodnou práci, měly a mají zásadní vliv na rozvoj jednotlivých

vých oblastí oftalmologie. Jen letmo zmíním Kataraktovou školu, Vitreoretinální školu, organizaci odborných akcí, program „Prevence glaukomu v České republice“, a mnohé další. Velký význam pro oftalmologickou péči má také Sdružení privátních očních lékařů, které se zabývá specifickými zájmy ambulantních oftalmologů, kteří představují první linii kontaktu pro naše pacienty, bez jejichž činnosti bychom nebyli schopni zabezpečit potřeby populace.

V 90. letech minulého století také proběhla do té doby nepředstavitelná změna, kterou byl vznik jak privátních očních ambulančních, tak i privátních očních operačních center. Sem se z velké části přesunula operativní šedého zákalu z lůžkových pracovišť, soustředila se zde refrakční chirurgie a s rozvojem oboru i péče o onemocnění sítnice prakticky v celé šíři. Běžně jsou zde prováděny i všechny druhy transplantací rohovky. Do té doby dominantní postavení očních klinik se posunulo a oční kliniky se soustřeďují na zabezpečení diagnostiky a léčby těch nejtěžších stavů (uveitidy, imunologické poruchy, traumatologie, těžké záněty). Významně se podílejí na výuce mladých lékařů a lékařek, mají nezastupitelnou úlohu ve vědecké činnosti a dalším rozvoji našeho oboru.

V roce 1974, kdy jsem nastupoval do oboru očního lékařství, vyšlo druhé vydání knihy **Choroby oka**, L. Veselý, která byla v té době moderním pohledem na oftalmologii. V roce 1989 pak **Oční lékařství**, Řehák S. a kol., učebnice pro lékařské fakulty. V úvodu prof. Řehák píše: „Stručná celostátní učebnice očního lékařství se dostává do rukou posluchačům medicíny po více než třicetileté přestávce, která uplynula od posledního vydání Základů očního lékařství akademika Kurze a spolupracovníků a po jedenácti letech od vydání české učebnice profesora Řeháka a spolupracovníků.“ Další byla v roce 1994 **Oftalmologie praktického lékaře**, J. Kolín a kol. V úvodu prof. Kolín píše: „Kniha obdobného rozsahu u nás chybí přes 30 roků. To je ohromná trhlina, vidíme-li úžasné pokroky v lékařství a v oftalmologii neméně.“

V novém století jsme se s prof. Kuchynkou podělili o dvě zásadní publikace: P. Kuchynka a kol. **Oční lékařství**, 2007. V úvodu pan profesor píše: „Budou tomu téměř čtyři roky, co jsme si s prof. Pavlem Rozsívalem rozdělili úlohy – on bude editorem a spoluautorem učebnice očního lékařství pro mediky a lékaře neoftalmology, a já udělám totéž pro lékaře oftalmology. V té době jsem ale nevěděl, co mě čeká. Nejen vybrat kvalitní spoluautory – to je jediná věc, o které

jsem přesvědčen, že se mi povedla, ale hlavně knihu editovat, tj. dát jednotlivým kapitolám podobnou strukturu.“ Kniha se dočkala druhého vydání v roce 2016. P. Rozsívál a spol. uveřejnili knihu **Oční lékařství**, 2006, také ta se dočkala druhého vydání v roce 2017. Obě učebnice rozhodujícím způsobem přispěly k výuce oboru jak pregraduálně, tak i postgraduálně a podílelo se na nich opravdu mnoho našich nejlepších kolegů a kolegyně.

V roce 1995 vyšla v nakladatelství Masarykovy univerzity v Brně **Moderní operace katarakty** J. Janula a P. Rozsívál, která reflektovala rozvoj operace katarakty v této době. Jen pro připomenutí – v úvodu I. Dílu „Extrakapsulární extrakce katarakty“ J. Janula píše: „Přestože celý oftalmologický svět přechází s neúprosnou jistotou k fakoemulsifikaci, prostá extrakapsulární extrakce stále není opuštěnou technikou. Tato technika by měla být zvládnuta všemi začínajícími operátory katarakty před přechodem na fakoemulsifikaci. To jim umožní snadnější řešení operačních komplikací.“ V úvodu II. Dílu věnovanému fakoemulsifikaci P. Rozsívál píše: „Fakoemulsifikace, zavedená do operativy v 60. letech Kelmanem, si své místo získávala obtížně. V 70. letech s rozvojem extrakapsulární extrakce katarakty a implantace nitrooční čočky byla téměř opuštěna. Od 80 let však je prováděna stále častěji a v 90. letech se stala pro své výhody dominujícím způsobem operace katarakty, zvláště ve spojení s implantací měkké nitrooční čočky a snahou o minimální pooperační astigmatismus.“

V roce 2015 J. Pašta, P. Mašek a spol. publikují knihu **Fakoemulzifikace** (Mladá Fronta 2015), která je již moderní publikací a v úvodu píší: „Knihu považujte za průvodce fakoemulzifikací sepsanou lidmi, kteří s ní zprvu bojovali, naučili se jí, sžili se s ní, zamilovali si ji a nezištně ji naučili desítky dalších současných chirurgů.“ Je to vynikající příklad toho, jak se starat o rozvoj oboru ve prospěch našich pacientů.

V posledním desetiletí vychází u nás celá řada knižních publikací týkajících se oftalmologie a není cílem mého sdělení je všechny vyjmenovat. Jistě přinejmenším část z nich zná každý, kdo se očním lékařstvím zabývá. Je to obdivuhodná ukázka toho, jak dnešní oftalmologická generace naplňuje slova zakladatelů našeho časopisu – „Rušný a rychle se stupňující vědecký život se koncentruje roku 1926 do Čs. Oftalmologické společnosti, a tím je dáno našemu očnímu lékařství široké fórum, na kterém se porovnávají výsledky vědeckého výzkumu a tvoří páteř dalšího vývoje.“ Lze si jen přát, ať je tak nadále.

LITERATURA

1. Kurz J. a spol. Základy očního lékařství. 3. vyd. Praha, Státní zdravotnické nakladatelství; 1958. s. 518.
2. Řehák S, Řehák J. Historie očního lékařství v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Česká a Slovenská oftalmologie. Supplementum. 2002;58:S 1-S 96
3. Vanýsek J. Prožil jsem zvláštní století. 1. vyd., Brno/Boskovice; Albert 2007. s. 395.
4. Veselý L. Choroby oka 2. vyd., Martin, Osveta n.p., 1972. s. 226.
5. Řehák S. a kol. Oční lékařství 2. vyd., Praha, Avicenum, 1989. s. 256.
6. Kolín J a kol. Oftalmologie praktického lékaře. 1. vyd. Praha, Karolinum 1994. s. 276
7. Kuchynka P. a kol. Oční lékařství. 1. vyd. Praha, Grada Publishing, a.s. 2007. s. 768.
8. Rozsívál P a kol. Oční lékařství 1. vyd., Praha Galén a Univerzita Karlova, 2006. s. 373.
9. Janula J, Rozsívál P. Moderní operace katarakty 1. vyd. Brno, Masarykova Univerzita, 1995, s. 115.
10. Pašta J, Mašek P a kol. Fakoemulzifikace. 1. vyd., Praha: Mladá fronta a.s., 2015, s. 334. Edice Aeskulap